

DE EERSTE BOSSCHE GENERATIES VAN HET GESLACHT VAN DEVENTER

(intern rapport nr. 92)

Martin de Bruijn

In december 2000 en januari 2001 werd onderzoek gedaan naar de herkomst van het geslacht Van Deventer, waaruit de bouwer van het Keizershof is voortgekomen. Een aantal gegevens is ontleend aan de literatuur, in hoofdzaak aan de publicaties van A.F.O. van Sasse van Ysselt.¹ Ook de door C.F.J. Slootmans gepubliceerde gegevens over de Bergen op Zoomse jaarmarkten bleken belangwekkende informatie te bieden.² Hiernaast werd een aantal stukken uit het Bossche stadsarchief geraadpleegd, waaronder vanzelfsprekend het Bosch' protocol. Uitputtend kon het onderzoek in dit bestek overigens niet zijn.³

De in de literatuur doorgaans voor deze familie gebruikte naam *Proening* - of een variant hiervan - komt bij de oudste generaties niet voor. De gebruikelijke naam was kortweg Van Deventer. Of het geslacht van oorsprong Bruyninx heeft geheten, zoals Van Sasse van Ysselt beweert,⁴ is nog maar de vraag. In de oudste vermeldingen in de schepenakten is dit in ieder geval niet zo. Pas op 12 oktober 1510 wordt Hendrik Hermansz. *Bruyninx alias van Deventer* genoemd.⁵ En dat is dan, voor zover ik heb kunnen nagaan, ook nog een hapax. Niet uitgesloten is dat de naam Bruyninx later verbasterd is tot Prouninck, Proening en dergelijke. Maar ik ben bij mijn onderzoek in de primaire bronnen de aanduiding *Bruyninx* niet verder tegengekomen en al evenmin die van Proening.⁶ Daarom wordt hier, net als in de Bossche bronnen tot na het midden van de zestiende eeuw, kortweg gesproken van de familie Van Deventer.

Wat de herkomst van het geslacht betreft: in 1484 wordt van Hendrik Hermansz. (zie onderstaande genealogie onder 1.1.1) gezegd dat hij afkomstig was van Deventer maar woonachtig in Den Bosch.⁷ Het is denkbaar dat zijn vader Herman Hendriksz. (1.1) zich met zijn echtgenote en zonen Hendrik (1.1.1) en Gerard (1.1.2) in Den Bosch gevestigd heeft. Met zekerheid kon dit echter nog niet worden vastgesteld.

De genealogie is aan te vangen met:

1. Hendrik.

Kinderen:

- Herman (1.1);
- Bernard? (1.2).

- 1 A.(F.O.) van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets en de heeren van Nieuw-Herlaer', I, *Taxandria* 5 (1898) 138-152; idem, 'De familie Proening van Deventer', I, *Taxandria* 17 (1910) 35-39; idem, *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch*, 3 dln. ('s-Hertogenbosch 1910-1914); idem, 'Nog iets over de familie Proening van Deventer', *Taxandria* 26 (1919) 283-284'.
- 2 C.J.F. (K.) Slootmans, 'Bosschenaren op de Bergen op Zoomse vrije jaarmarkten', in: *Varia Historica Brabantica* II (1966) 31-93; idem, *Paas- en koudemarkten te Bergen op Zoom 1365-1565*, 3 dln. (Tilburg 1985).
- 3 Hoofdzakelijk op basis van de fiches van Smulders-Spierings tot 1501 en de door Sasse van Ysselt opgegeven vindplaatsen. Vanaf 1501 is het protocol zelf slechts via een zeer gebrekkige index toegankelijk. Het is trouwens opmerkelijk hoe slecht toegankelijk de bronnen vanaf de zestiende eeuw in het Bossche stadsarchief zijn.
- 4 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* I, 247; 'Nog iets over de familie', 283.
- 5 GAH, R. 1279, f. 50v.-51: *Henricus filius quondam Hermanni Bruyninx alias van Deventer*. Van Sasse van Ysselt, 'Nog iets over de familie', 283.
- 6 Een uitzondering daarop zou zijn het testament van Hendrik Hermansz. van Deventer van 9 november 1514 (GAH, Oud-archief A539, f. 97v.). In dit extract uit 1591 staat: *ende was onderteeckent: Gerard Prouninck genoempt van Deventer*. Het is echter hoogst onwaarschijnlijk dat het origineel een dergelijke ondertekening heeft gehad.
- 7 Slootmans, *Paas- en koudemarkten* III, 1287.

1.1 Herman Hendriksz.

Overleden vóór 6 februari 1482.¹ Misschien identiek met de Herman van Deventer die op 10 september 1472 voorkomt in een Bossche schepenakte als echtgenoot van Ida dochter van Frank Rikoudsz.² In de literatuur wordt echter gezegd dat hij gehuwd was met een zekere 'Petronella'.³

Uit zijn huwelijk of huwelijken:

- Hendrik (1.1.1);
- Gerard (1.1.2).

1.2 Bernard Hendriksz.

Een Bernard Hendriksz. van Deventer wordt vermeld in enkele Bossche schepenakten uit het jaar 1488.⁴ Mogelijk is hij een zoon van 1 en een broer van 1.1.

1.1.1 Hendrik Hermansz.

Gehuwd met Catharina van der Staak Klaas Woutersdr. Koopman.⁵ Overleed in 1514 of 1515,⁶ in ieder geval vóór 15 februari 1516.⁷ Catharina overleed hierna, maar al vóór 18 april 1517.⁸

Van Hendrik Hermansz. is een groot aantal transacties overgeleverd in het Bosch' protocol. In het algemeen bevatten de daarvan gemaakte akten helaas geen gegevens over de inhoud en de motieven van de rechtshandeling.⁹

Hendrik verklaarde in 1479 in Bergen op Zoom, dat hij over een schuldbekentenis beschikte van Adriaan de Heusch van 50 pond groten Vlaams min 51 schellingen en dat hij die onder recht zou brengen ten bate van zijn stadgenoten Peter Woutersz. en Jan van Lith.¹⁰ Hij benoemde op 11 januari

1 GAH, R. 1251, f. 322: *quondam Hermanni Henricxs. de Davantria.*

2 GAH, R. 1241, f. 380: *Hermannus van Deventer, maritus et tutor Yde sue uxoris*, dochter van *Franconis Rycouts soen.*

3 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets', 146; idem, *De voorname huizen en gebouwen* III, 5; idem, 'De familie Proening' 35. In deze laatste publicatie wordt overigens gezegd dat dit gegeven gebaseerd is op een genealogie uit 1840.

4 GAH, R. 1257, f. 345v. (23 juni 1488) en R. 1259, f. 152v.-153 (30 december 1488): *Bernardus Henricx soen de Daventria.*

5 GAH, R. 1250, f. 271v.-272 (27 maart 1481): *Henrici de Devantria¹ maricatoris¹*; R. 1255, f. 333-333v. (1 september 1486): *Henrico Harmans de Daventria mercatori.*

6 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* II, 130; A.H. Schuttelaars, *Heren van de raad. Bestuurlijke elite van 's-Hertogenbosch in de stedelijke samenleving, 1500-1580* (Nijmegen 1998), 458.

7 GAH, R. 1286, f. 296-297.

8 GAH, R. 1288, f. 136.

9 GAH, R. 1250, f. 271v.-272 (27 maart 1481); 1251, f. 322 (6 februari 1482); 1251, f. 327 (13 februari 1482); 1255, f. 252v. (4 april 1486); 1255, f. 267v. (21 april 1486); 1255, f. 319v. (4 augustus 1486); 1255, f. 333-333v. (1 september 1486); 1256, f. 179 (15 januari 1487); 1256, f. 474v. (21 februari 1487); 1256, f. 513 (1487 maart 11); 1256, f. 567v. (31 juli 1487); 1257, f. 54v. (20 maart 1488); 1257, f. 89v. (20 augustus 1488); 1257, f. 201v.-202 (10 november 1487); 1257, f. 345v. (23 juni 1488); 1257, f. 486v. (11 maart 1488); 1258, f. 37v. (19 februari 1489); 1258, f. 326 (4 december 1488); 1258, f. 360v. (27 februari 1489); 1258, f. 408v. (17 november 1488); 1259, f. 125v.-126 (6 maart 1490); 1259, f. 168v. (4 juni 1490); 1259, f. 247 (24 december 1489); 1260, f. 166-166v. (8 januari 1491); 1260, f. 229 (11 april 1491); 1261, f. 215v. (23 maart 1292); 1261, f. 347 (12 mei 1492); 1261, f. 438v. (21 augustus 1491); 1262, f. 39 (16 april 1493); 1262, f. 128 (21 januari 1493); 1262, f. 157v. (2 maart 1493); 1262, f. 323v. (26 februari 1493); 1262, f. 327 (8 maart 1493); 1263, f. 20 (18 april 1494); 1264, f. 8 (22 november 1494); 1264, f. 30v. (31 maart 1495); 1264, f. 95v. (10 november 1494); 1264, f. 134v. (26 januari 1495); 1264, f. 84v. (30 september 1495); 1265, f. 422 (1 februari 1497); 1265, f. 427 (14 februari 1497); 1265, f. 442v. (15 maart 1497); 1265, f. 505v. (26 november 1496); 1265, f. 529 (10 februari 1497); 1267, f. 1v. (26 oktober 1498); 1267, f. 314v. (13 februari 1499); 1268, f. 85 (11 oktober 1499); 1268, f. 35v. (27 februari 1500); 1268, f. 61 (13 juli 1513); 1268, f. 111v. (8 januari 1500); 1268, f. 347 (24 september 1500); 1269, f. 26v. (16 januari 1501); 1269, f. 87-87v. (7 september 1501); 1269, f. 107v. (14 november 1500); 1269, f. 203v. (7 september 1501); 1269, f. 225 (16 januari 1501); 1272, f. 306v.-307 (3 februari 1504); 1277, f. 325v.-326v. (16 mei 1508); 1279, f. 50v.-51 (12 oktober 1510);

10 Slootmans, *Paas en koudemarkten* III, 1156.

1483 in Bergen op Zoom zijn dienaar Joos Stockman tot zijn zaakwaarnemer om 13 pond en 13 schellingen groten Vlaams te innen van Jan Cornelis en Zeger Wouters uit Brugge.¹

Op 23 december 1484 beloofde een Antwerpenaar in Bergen op Zoom aan Hendrik Hermans, afkomstig van Deventer maar *gheseten tsHertogenbossche*, de kapitale som van 205 pond groten Vlaams, *toecomende van comenscapen van coralen ende ammeren paternosteren*, dus van koralen en barnstenen rozenkransen. De ene helft zou betaald worden op de eerstvolgende Bergse paasmarkt en de andere op de daarop volgende pinkstermarkt.²

Met kooplieden uit Leuven, Brussel en Mechelen verklaarden de Bosschenaren Hendrik Hermans alias van Deventer en Jacob Donck, allen *cramers*, in Bergen op Zoom op 12 april 1486 onder ede dat zij al heel hun leven, niet alleen in hun woonplaats maar ook op de markten kochten en verkochten *goudt, zilver gemaict ende gebroken ende anderen hueren waren ende comanscapen hueren voirscreven ambachte aengaende*. Nooit hadden goudsmeden of anderen in de steden die zij bezochten daar bezwaar tegen gemaakt. Burgemeesters en schepenen van Bergen garandeerden hun en hun collega's uit Leuven, Brussel en Mechelen dat als zij tot nu toe *eenige zijden webben* - dat zijn gordels, riemen, haarbanden en dergelijke - *met silveren oft vergulden beslaghen* hebben verkocht en gewoon zijn geweest de *webbe te beslane ende deselve beslagen op ende af te slane*, dat zij daarmee door mochten gaan.³

Hendriks collega Jacob Donck had in 1484 19 pond groten Vlaams te vorderen van de Antwerpenaar Jan van Stakenborch wegens *comenscapen van gouwen ringen ende van ghesteenten*.⁴ Het is dus duidelijk dat zij beiden juweliërs waren. Een derde Bossche juwelier uit die tijd was Jan Kemp.⁵

Op 24 december 1489 droeg Gillis zoon van wijlen Hendrik van Baecx en van Margriet Hendriksdr. van Broekhoven hem een pacht van zes mud rogge over uit goederen in Mierlo en Den Bosch.⁶

Hendrik kocht op 1 september 1486 pachten en cijnzen van Willem Jansz. Monic, waarvoor hij de kapitale som van 2050 Rijns gulden beloofde te betalen.⁷ Hij werd op 6 maart en 4 juni 1490 gemachtigd om voor respectievelijk mr. Jan Kemp en diens vader Koenraad Kemp vorderingen te innen. De laatste betrof 4 pond, 3 schellingen en 4 penningen Vlaams *op die vijff Hollantsche steden, als te weten Dordrecht, Haerlem, Delff, Leyden ende Goude*, en 5 pond Vlaams op de stad Leiden.⁸ Mogelijk hielden bestaande vorderingen op deze steden verband met een schepenakte van 29 maart 1492, waaruit blijkt dat broeder Dirk van Dinther, procurator (rentmeester?) van de stad, *drie getouwen* (wagens?) *geladen met loesse* (marokijn?)⁹ *ende andere gueden* op weg naar de messe in Frankfurt in beslag had genomen die van de Leidse burger Jan Jansz. waren. *Bij mynlyken innespreken van ennigen coopluden ende ennigen anderen goeden mannen* was het beslag weer opgeheven. Jan Jansz. droeg de goederen hierna over aan Gijsbrecht van de Schaut en Gerard Hermansz. van Deventer, de broer van Hendrik. Dezen beloofden vervolgens binnen een vastgestelde tijd 20 pond Vlaams aan broeder Dirk van Dinther te betalen.¹⁰ Zo had ook de stad haar voordeel zonder in een lange gerechtelijke procedure verwickeld te raken.

Op 8 januari 1491 droeg Hendrik een huis met toebehoren aan de Zedelaarstraat (de Schapenmarkt) over aan Govert Dirksz. van Spoordonk.¹¹

Op 12 mei 1492 beloofde Jacob van Hal Jansz. om aan *Katherijn Henricx huysvrouwe van Deventher* 14 Rijns gulden te betalen terzake van schuld die hij aan de stad had.¹²

1 GA Bergen op Zoom, R. 391, f. 87v. Sloomans, 'Bosschenaren', 74-75.

2 GA Bergen op Zoom, R. 299, f. 73. K. Sloomans, 'Bosschenaren', 53; idem, *Paas- en koudemarkten* III, 1286-1287.

3 Sloomans, *Paas en koudemarkten* I, 325.

4 Sloomans, *Paas- en koudemarkten* III, 1286.

5 Ibidem, 1287.

6 GAH, R. 1259, f. 247.

7 GAH, R. 1255, f. 333-333v.

8 GAH, R. 1259, f. 125v.-126 en 168v.

9 J. Verdam, *Middelnerlandsch handwoordenboek* ('s-Gravenhage 1932), s.v. *Loesch*.

10 GAH, R. 1261, f. 221.

11 GAH, R. 1260, f. 166-166v.

12 GAH, R. 1261, f. 347.

Op 19 april 1494 benoemde Willem Simons uit Holland, poorter van Bergen op Zoom, Peter Gryp en Jacob Jansz. tot zaakwaarnemers om schulden te innen die hij van Hendrik te vorderen had.¹ Op 31 maart 1495 gaf deze volmacht om zijn zaken te behartigen aan zijn broer Gerard, aan zijn zwager Wouter Klaasz. van de Staak, aan mr. Hendrik de Bie en aan Wouter Hendrik Woutersz. Zij werden zijn *procurators ende factoirs*.²

Op 26 oktober 1498 betaalde Hendrik 5 gulden aan Steven Evertsz. Hals alias *vuyt Hedel* terzake van een ongelukkige verwonding die door Peter de molenaar was toegebracht aan Hendrik Steven Stevensz.³

Hendrik behoorde in 1499 tot de 'goede mannen' die zes jaar lang - van 1500 tot 1506 - orde moesten stellen op de financiën van de stad.⁴

Op 8 januari 1500 droeg Jan van der Aa, heer van Bokhoven 47 gulden van 448 gulden op de stad Zaltbommel over *tot behoeff Henrixss. van Deventher, Roeloffs Noppen met huere medevenitten als sess goede mannen geordineert totte policie ende regiment der stat vanden Bossche*.⁵

Op 14 augustus 1503 was Hendrik getuige bij het testament van Jan Jansz. Vranken van Uden.⁶ Hij machtigde op 10 december 1508 in Bergen op Zoom zijn echtgenote om zijn vorderingen in de Meierij te innen en speciaal de lospenningen van een rente van 9 pond groten op een erf in Middelrode en tevens om aan zijn broer *Gheerde* de helft van een hoeve in Geffen over te dragen.⁷

Hendrik kocht drie huizen in de Peperstraat en Berenbijt 22 en gaf die op 12 oktober 1510, met een huis aan de Weverplaats, in erfelijke cijns aan Cornelis Dicbier Jansz., rentmeester van de Staten van Brabant in het Kwartier van Den Bosch.⁸ Verder kocht hij ter bewoning het huis Achter het Wild Varken 7 van de kinderen van Willem Jacobsz. van Wijk. Over de erfdienstbaarheden bestond in 1506 een geschil met buurman Willem van Achelen (Achter het Wild Varken 9), dat in na Hendriks overlijden nog niet opgelost was. Op 18 april 1517 sloten de executeurs-testamentair hierover een overeenkomst met Willem en op 29 april van datzelfde jaar verkochten zij het huis aan de kinderen van Rutger Beelaerts Anthonisz. Uit die akte blijkt dat Hendrik ook een conflict had gehad met zijn andere buurman (Achter het Wild Varken 5) over de poort naast zijn huis.⁹

Blijkens hun testament van 8 september 1511 waren de echtelieden *equites Jerosolymitani*, ridders van Jeruzalem. Zij hadden de heilige plaatsen in Palestina bezocht.¹⁰ Bovendien hebben zij door middel van een legaat van 125 ducaten de procurator van de predikheren in Den Bosch, Jan Want, in staat gesteld ook een reis naar het Heilig Land te maken. Deze heeft dat niet alleen gedaan, hij heeft ook een verslag van de reis nagelaten.¹¹ Bij dit testament kozen de echtelieden hun begrafenis in de predikherenkerk en stichtten er een mis op zondagen op het altaar en koor van het Heilig Sacrament, een donderdagmis op het altaar van het Heilig Graf, een zaterdagmis op het Lieve-Vrouwealtaar en een mis in de Sint-Annakapel buiten het klooster. Dit alles samen met een jaargetijde en hierbij jaarlijks een uitdeling van brood aan vijfhonderd armen en een pitantie aan de broeders. Hiertoe legateerden zij 24 Rijns gulden uit de heerlijkheid Empel en Meerwijk en *vier scaren weyde* in de Vliert onder Hintham. De bepaling over de broodspende luidde: *Ende om Goedswille geven den armen luyden voer der poerten desselve convents daer om comende, tot vyfhondert persoenen toe, elcken een schoen broet van enen negenmenneken, dat welcke belopen sall*

1 GA Bergen op Zoom, R. 305, f. 88. Sloomans, 'Bosschenaren', 72-73.

2 GAH, R. 1264, f. 30v.

3 GAH, R. 1267, f. 1v.: *occasione disfortuni dicti een ongevall, perpetrati in Henricum filium Stephani Stevens s. per Petrum die molner*.

4 B.C.M. Jacobs, *Justitie en politie in 's-Hertogenbosch voor 1629* (Assen-Maastricht 1986) 72. Schuttelaars, *Heren van de raad*, 458.

5 GAH, R. 1268, f. 111v.

6 GAH, Loketkast II, testamenten tot 1600.

7 GA Bergen op Zoom, R. 392, f. 66v. Sloomans, 'Bosschenaren', 76-77; idem, *Paas- en koudemarkten*, 1443.

8 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* II, 446.

9 Van Sasse van Ysselt, *Voorname huizen en gebouwen* II, 129-130.

10 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Proening, 85-86; J. Brouwer, *Chronicon conventus Buscoducensis ordinis praedicatorum*, G.A. Meijer ed. (Zwolle 1908) 146-147.

11 G.A. Meijer, *De predikheeren te 's-Hertogenbosch 1296-1770* (Nijmegen 1897) 19 en addenda achterin; Brouwer, *Chronicon*, 149-150.

*jairlix drie Rinsguldens, twe stuvers, twee oert.*¹

Bij testament van 9 november 1514 bestemde Hendrik om *Godtswille die negen cameran die staen achter Aert Monick ende die hij gecocht heeft van Janne Quirijns in deser manieren, dat in de ses achterste sullen woonen ses erme oude mannen, ende die naeste van zijnen oft zijnes huijsvrouwen bloede sullen voergaen, ende dat men die drije andere cameran sal verhueren ende wat daeraff coempt daer sullen die regenten vanden Goidtshuijse die cameran mede repareren ende betaelen 'tgene dat vuijten negen cameran gaet, te weten XII ponden jaerlijcx. Desen armen mannen heeft hij gegeven alle die erffrenten die hij heeft op de stad vanden Bosch. Ende ingevalle dat die stadt de renten affleegde, soo zullen die regenten schuldich zyn die penningen daeraff comende wederomme te beleggen in erffgoet tot behoeff van den Godtshuijse voirscreven, ende omme dese renten samen coepen hout ende torff alsoe veele als zij behouven sullen, ende metten surplus daeraff zullen die regenten coopen ennigerhande spijsse, die den ses mannen meest van noode wesen sal. Ende hiervoor sal een ijegelyck van dese ses mannen schuldich sijn te lesen alle weken een rosenkransken voer den stichter van denselven Godtshuijse. Ende van desen Goidtshuijse zal gifter zyn die oudtste man van zijnen naem ende bloede.*² Voor iemand die onder meer rijk geworden was door de handel in paternosters was het wekelijks bidden van een *rosenkransken* wel een toepasselijke voorwaarde!

De negen kamers stonden aan de zuidkant van de Waterstraat naast het Huis van Loon.³ Al vóór 2 april 1519⁴ is er ook een huis gevestigd op de Windmolenberg aan het Jacobskerkhof (nrs. 47-49). Op die datum kochten de executeurs van het testament van de stad een erfrente van 23 Rijnsgulden *tot behoef van enen mangsgasthuys, gelegen in 's Hertogenbosch opten Wyntmoelenberch, nae inhoude der voirscreven testaments wylen Henrix ende Katherynen voirscreven ende achtervolgende hore goedertieren meyningen fundeert.*⁵ Waarschijnlijk is het gasthuis gevormd uit de twee huizen op aan de Windmolenberg die de rector van het Groot Ziekengasthuis op 14 december 1517 had overgedragen aan Herman van Deventer. Een van de twee, het huis *Inde Sterre*, was afkomstig van zijn oom Hendrik en zal vermoedelijk testamentair aan het gasthuis vermaakt zijn.⁶ Ik houd Herman voor de eerste rentmeester van het door zijn oom gestichte gasthuis. Hij was de oudste zoon van Hendriks broer Gerard en aldus het oudste lid van de familie Van Deventer. Bij gebreke van een Van Deventer zouden de prior van de Bossche predikheren, de oudste kerkmeester van de Sint-Jan en de heilige-geestmeester als provisoren functioneren.⁷ Maar nog in 1600 was jonker Goyart van Eyck provisor als echtgenoot van Elizabet dochter van Jacob van Deventer. In dat jaar werd dit gasthuis opgedoekt. Toen werden ook de negen kamers verkocht. De inkomsten, die in 1768 150 gulden per jaar bedroegen werden uitgedeeld aan behoeftige familieleden van de stichter, na aftrek van het salaris van de rentmeester, dat 34 gulden en 13 stuivers bedroeg. Deze uitkering heeft plaatsgehad tot 1850.

Op 15 februari 1516 gaven de weduwe en de executeurs-testamentair van Hendrik een hoeve met toebehoren, waaronder een slagoliemolen, in Udenhout aan de Schoorstraat in erfelijke cijns aan Peter Hendriksz. Witlocx. Hendrik had de hoeve verkregen van zijn broer Gerard. Van de cijns van 20 Rijnsgulden moest de helft als vruchtgebruik betaald worden aan zijn weduwe Catharina en de andere helft ten erfrechte aan de erfgenamen.⁸

In de literatuur wordt Hendrik Hermansz. wel eens verward met zijn hierna te behandelen neef-oomzegger Hendrik Gerardsz. (1.2.3).⁹

Uit het huwelijk:

1 Aldus Brouwer *Chronicon*, 148.

2 GAH, Oud-archief A539, f. 97.

3 Van Sasse van Ysselt, *Voorname huizen en gebouwen* II, 60-62.

4 GAH, Oud-archief, nr. 2426nw., f. 154v. (2 april 1519). Uittreksels uit het testament in: GAH, Oud-archief A539, f. 97; en A541, f. 153v.-154. Verdere gegevens onder dit laatste nummer, f. 11-13v.

5 GAH, Oud-archief, nr. 2426 nw. (pensioenboek 1481-1728).

6 GAH, R. 1289, f. 53-53v. Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* III, 21.

7 GAH, Oud-archief A541, f. 154.

8 GAH, R. 1286, f. 296-297.

9 A.M. Koldewey, *In Buscoducis. Kunst uit de Bourgondische tijd te 's-Hertogenbosch* ('s-Gravenhage 1990) 76.

- Klaas, waarschijnlijk dominicaan, en mogelijk nog andere kinderen,¹ die echter blijkens de uitvoering van de testamenten vóór het overlijden van Catharina overleden moeten zijn.

1.1.2 Gerard Hermansz.

Overleden na 1516, gehuwd met Elizabet dochter van Albrecht Pelgrom alias Ketelaar.² 'Kramer'.

Gerard verstuurde op 3 december 1480 met drie anderen, onder wie twee Keulenaren, vanuit Bergen op Zoom een grote en een kleine korf met diverse *comanscapen*, een baal en een korf met droge *pennewairden* - dit wil zeggen 'penningwaarde' of kleingood -, een korf met *rooden loesse* (marokijn?) en vijf korven met vijgen en rozijnen op twee wagens naar Keulen en Den Bosch.³ Hij was in 1484 met tZebol Zwyker uit Neurenberg bevrachter van 9½ en 4 vaten *pennewairden* uit Neurenberg.⁴

Op 17 juli 1489 verkreeg hij de kamer van Hendrik van Vught onder de Lange Kameren.⁵ Op 16 juli 1493 kocht hij er een andere kamer aldaar bij, gelegen tussen de kamer van Jacob Jacobsz. Knode en een kamer van de zusters van Achter de Tolbrug.⁶ Waarschijnlijk gaat het hierbij om het latere huis De Molen, dat zich uitstreckte van de Pensmarkt tot de Markt.⁷ Op 21 januari 1494 sloot hij een overeenkomst met zijn buurman Marcelis van Ekart Stevensz. de kramer over diens *recht van tymmeringhe dwelc hy heeft inden huyze ende erve Gerits Hermans s. van Deventer des cremers, gelegen bynnen der stad vanden Bosch onder die Cameretten*.⁸

In 1490 klaagde *Gherijt van Deventer* samen met Jacob de Witte, Gijsbrecht van der Schaut, Jan Marcelis, Jan Alardsz., Dirk van Amstel, Herman Lambrechts, Jan Voit *ende veele andere hueren medeplegers, alle borghers ende coiplude van 's Hertogenbossche*, in Bergen op Zoom over het in beslag nemen van *speceryen, wiltwerck (bont) ende drooge waire bij hen gecocht tot Franckenvoirt ende oic twee waghens met wassche geladen, henluden toebehoirende, comende van Lubeke*. De heer en de schepenbank van Bergen op Zoom verzochten het stadsbestuur van Munster *dat ghy de voirnoemde coiplude van den Bossche, ende huer gecommerde goiden, terstond costelois ende schadeloos ontslaet*.⁹

Op 29 maart 1492 kocht Gerard samen met Gijsbrecht van der Schaut goederen van de Leidenaar Jan Jansz., zoals hiervóór is beschreven.¹⁰

In 1495 werd hij mede gemachtigd om de zaken van zijn broer Hendrik te behartigen.¹¹

Gerard werd in 1517 door keizer Karel V in de adelstand verheven.¹²

- 1 Blijkens een testament of codicil van Catharina, toen reeds weduwe, van 4 maart 1516. Zie Brouwer, *Chronicon*, 149: *Anno vero 1516 die 4 Martii Catharina praefata, jam vidua, statuit ut Missa ex fundatione in superiori testamento dicenda in sacello S. Annae extra conventum, clebraretur in posterum in Altari S. Annae, sito in choro venerabilis Sacramenti in ecclesia conventus. Praeterea voluit ut fr. Nicolaus a Daventria, ejus filius, aut illo mortuo conventus cum reliquis testatrici filii, aequaliter haereditatem adiret.*
- 2 Deze behoorde eveneens tot de 'goede mannen' van 1499. Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* II, 5.
- 3 GA Bergen op Zoom, R. 391, f. 30. Slootmans, 'Bosschenaren', 62-63.
- 4 GA Bergen op Zoom, R. 390, f. 141v. (18 november 1484). Slootmans, 'Bosschenaren', 60-61.
- 5 GAH, R. 1258, f. 274v.-275 (17 juli 1489): *Gerardo filio quondam Hermannii Henricx soen van Daventria*. Op 23 maart 1492 verklaarden de voogden volledig betaald te zijn (R. 1261, f. 215v.).
- 6 GAH, R. 1262, f. 54v.
- 7 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* III, 529.
- 8 GAH, R. 1263, f. 99.
- 9 Slootmans, *Paas- en koudemarkten* I, 63-64.
- 10 Zie hiervóór.
- 11 GAH, R. 1264, f. 30v. (31 maart 1495). Zie hierboven.
- 12 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets', 146. F. Beelaerts van Blokland, 'Aanvulling van de bijdrage van jhr. mr. A. van Sasse van Ysselt over de familie Proening van Deventer', *Taxandria* V (1898) 227-228, ibidem 228: 'In den boedel-Vorsterman van Oyen bevond zich een copie naar de actie, waarbij in 1517 aan *Gerard P. gend. v. D.* een wapen verleend werd. Het wapenschild, overeenkomende met de afbeelding in *Taxandria*, is gedekt door een helm met zwart-gouden dekkleeden. Helmtteken: een uitkomende roode leeuw zonder staart tusschen 2 beurtelings met goud en rood doorneden olifantstrompen.'

Van hem zijn vijf zoons bekend:

- Herman (1.1.2.1);
- Albrecht (1.1.2.2);
- Hendrik (1.1.2.3);
- Jacob (1.1.2.4).
- Anthonis (1.1.2.5)

1.1.2.1 Herman Gerardsz., geb. 1483/4, overl. 16 september 1550.¹

Huwde met Hillegonda dochter van Arend Kemp en van Margriet van Kessel Hendriksdr., geb. ca. 1490, overl. 23 augustus 1545.²

Beiden begraven in de Sint-Jan.³ Hij hertrouwde Jutta dochter van Dirk van Veghel en van Mechteld van Aarle, weduwe van Gerit van Berkel. Uit deze verbintenis zouden geen kinderen zijn geboren.⁴

Herman benoemde op 22 december 1515 in Bergen op Zoom Willem Weydolt tot zijn zaakwaarnemer om van Augustijn Cramer, burger van Breslau, de kapitale som van 325 gulden en 12 schellingen te innen vanwege de levering van Engelse lakens.⁵ Herman handelde dus in ieder geval in lakens.

Hij erfde na 11 december 1510 het complex Achter het Verguld Harnas 9-15/Achter het Wild Varken 1-3 van zijn schoonouders⁶ en erfde van hen tevens het huis Seldensate in Middelrode.⁷

Herman was executeur-testamentair van zijn oom en tante Hendrik Hermansz. en Catharina van de Staak.⁸

Hij was schepen van Den Bosch in de jaren 1519/20, 1525/26, 1526/27, 1529/30, 1530/31, 1533/34, 1534/35, 1538/39, 1539/40, 1548/49, 1549/50.⁹ Ook was hij Zwanenbroeder van de Illustere-Lieve-Vrouwebroederschap.¹⁰

Uit zijn eerste huwelijk:

- Hendrik Hermansz.¹¹

Heer van Krimpen aan den IJssel.¹² Huwde met Agnes van Nederven, dochter van Jan, heer van Dirksland, en van Anna van der Werve.¹³

Erfde van zijn ouders het huis Achter het Verguld Harnas 9-15/Achter het Wild Varken 1-3¹⁴ en het huis Seldensate in Middelrode en vermaakte dit laatste bij zijn testament van 9 februari 1557 aan zijn vrouw. Zij hertrouwde na zijn dood met jonker Willem van Lier.¹⁵

1 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets', 146. Schuttelaars, *Heren van de raad*, 458.

2 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets'.

3 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets', 146, noemt haar Hillegonda van der Does. Zie echter Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen II*, 108-109. GAH, R. 1339, f. 27v. (31 oktober 1543): *Hermannus filius quondam Gerardi de Daventria tamquam maritus et tutor legitimus ut dicebat domicelle Hillegondis sue uxoris, filie quondam magistri Arnoldi Keymp*. Over zijn grafzerk: C.F.X. Smits, *De grafzerken in de kathedrale Sint Janskerk van 's-Hertogenbosch* ('s-Hertogenbosch 1912) 221 (nr. 212).

4 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen II*, 582.

5 GA Bergen op Zoom, R. 324, f. 108v. Slootmans, 'Bosschenaren', 74-75; idem, *Paas- en koudemarkten II*, 640-641.

6 Zie M.W.J. de Bruijn, Archiefonderzoek naar de middeleeuwse bebouwing Achter het Verguld Harnas 9-15 en Achter het Wild Varken 1-3 (intern verslag 51).

7 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen II*, 108-109. Zie C. Kolman e.a., *Monumenten in Nederland. Noord-Brabant* (Utrecht 1997) 91.

8 Zie hiervóór.

9 Jacobs, *Justitie en politie*, 270-272.

10 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets', 146.

11 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets', beweert, 146-147, dat deze Hendrik verloskundige was, die trouwde met Maria de Leeuw. Dit zal onjuist zijn.

12 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen II*, 141.

13 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Proening', 37.

14 De Bruijn, Archiefonderzoek (intern verslag nr. 51). Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen II*, 141.

15 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen II*, 108-109.

1.1.2.2 Albrecht Gerardsz.

Geboren in 1485/86, overleden vóór 1555, gehuwd met Anna Vijge, dochter van Jan Hendriksz. en van Maria Bolten.¹ Anna Vijge overleed omstreeks 1578.² Zij testeerde in 1575.³

Albrecht was schepen van Den Bosch in 1531/32, 1537/38.⁴

Op 23 mei 1520 verkreeg hij een obligatie ten bedrage van 33 pond groten Vlaams van France Thomasz. Deze obligatie was later in handen gekomen van Jehan Loys Albert, faktoer van Jan en Joris Lordeau uit Lyon. Dezen hadden de obligatie overgegeven aan Jan van der Moten, tapissier van Oudenaarde.⁵ Het is dus niet onmogelijk dat Albrecht in Oudenaarde een tapijt gekocht heeft.

Albrecht was eigenaar van het huis dat later De Munt werd genoemd (Postelstraat 42), dat hij waarschijnlijk heeft laten bouwen. Van het perceel had hij op 24 december 1527 het noordelijk en op 4 april 1532 het zuidelijk deel gekocht.⁶ De traptoren in de oksel van het gebouw zal dus van na laatstgenoemde datum dateren.⁷ Na zijn overlijden vererfde het voor de helft aan zijn weduwe en voor de andere helft aan de twee kinderen van zijn broer Jacob.⁸ In 1578 werd het pand naar zijn weduwe *het huis van Vrouwe van Deventher*, in 1580 *Vrouwe van Deventher huysinge* genoemd.⁹ De weduwe kocht in 1561 ook nog het naastgelegen huis Postelstraat 38.¹⁰

Albrecht kocht op 19 oktober 1532 de heerlijkheid Nieuw-Herlaar onder Sint-Michielsgestel.¹¹ Hij liet samen met zijn broer Hendrik op het huis aldaar een poort bouwen met als opschrift: *Alberti et Henrici de Deventer fraternum opus. 1544. Concordia*. Ook de daar nog aanwezige toren zal, gezien de stijlkenmerken, door hem zijn gebouwd. Albrecht bezat verder twee hoeven in Kaathoven met het collatierecht van de kapel aldaar.¹² Mogelijk heeft hij de kapel in 1535 gesticht.¹³

Hij woonde in 1541 in Antwerpen.

Albrecht had geen wettige kinderen, wel een bastaarddochter, Suzanna, die trouwde met achtereenvolgens Jan Winkelroy en Hendrik Mallants.¹⁴

1.1.2.3 Hendrik Gerardsz.

Geboren 1487/88, overl. 22 augustus 1556.¹⁵ Gehuwd met Catharina van de Kerkhof, dochter van Lambrecht Hendriksz. en van Johanna Bolcx Ottendr.¹⁶ Zij overleed 28 mei 1564.¹⁷ Beiden begraven in de Sint-Jan.¹⁸

Hendrik was 1521/22, 1528/29, 1535/36, 1541/42, 1542/43 schepen.¹⁹ Ook hij was

1 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* I, 247-248. Schuttelaars, *Heren van de raad*, 457.

2 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* I, 249.

3 Beelaerts van Blokland, 'Aanvulling', 228.

4 Jacobs, *Justitie en politie*, 271.

5 Slootmans, *Paas- en koudemarkten* II, 1090.

6 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* I, 245-247. Zie ook Ch. de Mooij, 'Op bezoek bij de familie Copes', in: Ch. de Mooij en A. Vos ed., *'s-Hertogenbosch binnenskamers* (Zwolle 1999) 78-100.

7 In *25 jaar bouwhistorie in 's-Hertogenbosch*, H. Willems e.a. ed. ('s-Hertogenbosch 2000) gaat J. van den Eijnden in op deze bebouwing: 'De traptoren van De Munt', *ibidem* 39-46. Hij concludeert op stilistische gronden dat de toren uit de eerste helft van de zestiende eeuw dateert. Voorts brengt hij de toren in verband met die van het Keizershof (*ibidem* 39 en 222). Maar ofschoon hij wel literatuur heeft geraadpleegd, met name Van Sasse van Ysselts *Voorname huizen en gebouwen*, gaat hij niet in op de mogelijke bouwer van het huis en legt hij het verband met de Van Deventers dus ook niet.

8 *Ibidem*, 249.

9 *Ibidem*, 249.

10 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* I, 256.

11 GAH, R. 1318, f. 35-38v.: *Aelbrechten van Deventer, zoen wijlen Gerarts van Deventer*. Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* I, 392-393.

12 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* III, 281.

13 Kolman e.a., *Monumenten in Nederland. Noord-Brabant*, 91.

14 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* I, 248.

15 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* II, 8. Smits, *De grafzerken*, 200 (nr. 190).

16 Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen* II, 5.

17 *Ibidem*, 8.

18 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets', 147. Smits, *De grafzerken*, 200 (nr. 190).

19 Jacobs, *Justitie en politie*, 270-272.

Zwanenbroeder van de Illustre-Lieve-Vrouwebroederschap.¹

Hij kocht in 1524 het huis Sint-Jorisstraat 26² en op 14 februari 1526 het complex aan de huidige Keizerstraat dat later het Keizershof werd genoemd.³ Hij liet dit grotendeels herbouwen en uitbreiden. In 1539 logeerde er de landvoogdes Maria van Hongarije, in 1540 en 1545 keizer Karel V en in 1549 prins Philips II.⁴

Op 4 januari 1535 kocht hij een huis op de Windmolenberg, dat hij in 1545 verkocht aan de bazelaars voor hun klooster.⁵

Hendrik werd in 1545 in de adelstand verheven.⁶ In 1554, na het overlijden van zijn broer Albrecht, werd hij beleend met Nieuw-Herlaar.⁷ Hendrik had geen wettige kinderen, wel een bastaardzoon, Anthonis, die op zijn beurt een zoon Jan of Hans had, welke laatste trouwde met Marieke, dochter van Jan Hermansz. de Leeuw, de eerste muntmeester van Den Bosch.⁸

1.1.2.4 Jacob Gerardsz. Overleden vóór 17 december 1569.⁹

Gehuwd met Barbara Bacx, dochter van Jan Bacx.¹⁰ Deze werd als zijn weduwe in 1572 bij gerechtelijke uitwinning eigenares van het pand Kruisstraat 1. Zij verkocht dit huis weer in 1582.¹¹

Jacob werd op 15 november 1557, na het overlijden van zijn broer Hendrik, beleend met Nieuw-Herlaar. Hij wordt in de literatuur ten onrechte gehouden voor de befaamde tekenaar van plattegronden van de Nederlandse steden.¹²

Uit zijn huwelijk:

- Gerard Jacobsz. (Proening).

Schepen in 1578/79.¹³ Hervormingsgezind, lid van het Bossche consistorie. Erfde omstreeks 1555 ¼ deel van het huis Postelstraat 42 van zijn oom Albrecht¹⁴ en in 1565 een deel van de nalatenschap van zijn oom Hendrik.¹⁵ Op 17 december 1569 beleend met Nieuw Herlaar.¹⁶ Zijn roerige leven is hier niet verder uitgewerkt. Hij zou zijn laatste levensdagen gesleten hebben in Heusden.¹⁷

- Elizabet.

Huwde met Goyart van Eyck, heer van Zeelst, zoon van Roelof heer van Blaarthem, Veldhoven en Zeelst en van Heilwig van Berkel. Erfde omstreeks 1555 ¼ deel van het huis Postelstraat 42 van haar oom Albrecht,¹⁸ en in 1565 een deel van de nalatenschap van hun oom Hendrik Gerardsz.¹⁹

1.1.2.5 Anthonis Gerardsz.

Van hem is weinig bekend. In 1521 was een Anthonis van Deventer in Bergen op Zoom in proces

1 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen II, 5.

2 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen I, 451 en 346.

3 GAH, R. 1305, f. 82-83v.

4 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen II, 5-6.

5 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen III, 36.

6 Ibidem, 6-7.

7 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen II, 5.

8 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen II, 8 en 52.

9 Toen werd zijn zoon beleend met Nieuw-Herlaar (Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets', 147). Volgens deze auteur was hij in 1568 al dood.

10 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen I, 249.

11 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen I, 181-182.

12 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets', 147. Volgens deze auteur, ibidem, zou hij in 1568 al dood zijn geweest.

13 Jacobs, Justitie en politie, 275.

14 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen I, 250.

15 Ibidem II, 9.

16 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Endevoets', 148-149.

17 Beelaerts van Blokland, 'Aanvulling', 227.

18 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen I, 249.

19 Van Sasse van Ysselt, De voorname huizen en gebouwen II, 9.

gewikkeld met de Antwerpse koopman Eleas Boudaen¹ en in 1522 deed hij aldaar een voorstel aan Willem de Moelener uit Oudenaarde om goederen te laten taxeren en ze vervolgens op de eerstvolgende jaarmarkt aan de meestbiedende te verkopen.²

In 1525 gaf de hier bedoelde Anthonis voor schepenen van Den Bosch aan zijn broer mr. Jacob volmacht om te verkopen wat hij geërfd had van zijn grootvader Albrecht Ketelaar en van zijn oom Hendrik van Deventer en diens vrouw Catharina van de Staak.³

Wellicht woonde Anthonis niet in Den Bosch. Denkbaar is dat zijn broer Albrecht zijn bastaardzoon Anthonis naar hem vernoemd heeft. Deze Albrecht heeft enige tijd in Antwerpen gewoond. Zouden we zijn broer Anthonis daar misschien ook moeten zoeken?

Conclusie

Overzien we deze gegevens over de eerste Bossche generaties van de familie Van Deventer, dan kunnen we vaststellen dat een beperkt aantal nakomelingen gedurende enkele generaties de vermogenscumulatie mee bepaald hebben. Opmerkelijk zijn hierbij de goede onderlinge relaties. Hendrik Hermansz. machtigde zijn broer Gerard als zijn zaakwaarnemer. De gebroeders Albert en Hendrik Gerardsz. bouwden samen de poort op Nieuw-Herlaar en voorzagen deze onder meer van het opschrift *Concordia*.

De mogelijkheid tot vererving in de zijlijn bij gebrek aan wettige nakomelingen werd niet door testamentaire bepalingen doorkruist. Hierdoor konden de kinderen van Gerard Hermansz. profiteren van het succes van hun oom Hendrik Hermansz.

Ondernemerssucces is altijd afhankelijk van eigen capaciteiten en inzet. Maar daarnaast speelt steeds het toeval een belangrijke rol. Dit is ook sterk het geval geweest bij de Van Deventers, die zich waarschijnlijk rond 1475 in 's-Hertogenbosch gevestigd hebben en waarvan enkelen er in minder dan een eeuw tot grote welstand en een aanzienlijke status zijn gekomen.

Utrecht, 29 januari 2001

1 Sloomans, Paas- en koudemarkten II, 874.
2 Ibidem III, 1393.
3 Van Sasse van Ysselt, 'De familie Proening', 37.